

אוצרות אור החיים

אוצר ביאורים וחידושים, הארות ורעיונות
משובצים, ערוכים ומסודרים
על סדר הספר הקדוש 'אור החיים'
לרבינו אור העולם רבי חיים בן עטר זיע"א

בית מתיבתא דרבי
הוא בית האוצר לתורתם של גדולי הדורות
אשר הוסיפו נופך בכל הכתוב לחיים
ודברי תורתם עשירים במקום אחר
לפתוח שער בדברי האור החיים הקדוש
ולברר מקחו של צדיק כדרכה של תורה

ניצוצי אור, חיים הם למוציאיהם בפה בשפה ברורה
בסגנון שווה לכל נפש להגדיל תורת רבינו ולהאדירה

יו"ל בס"ד על ידי מכון "אור לישרים" ירושלים - נהריה
שע"י ישיבת אביד יעקב "אור מאיר ושמחה" נהריה

שנת תשפ"ה לפ"ק

מחזורת אברהם הכחן

בסיעתא דשמיא

©

כל הזכויות שמורות

לישיבת אביר יעקב

אור מאיר שמחה נהריה

רח' אביר יעקב 27

נהריה

הואיל ובמהדורה חדשה זו הושקעו
הון רב ויגיעה מרובה, לכן ע"פ דין
תורה, ולהבדיל - ע"פ הזכויות בכל
המדינות, אנו אוסרים בכל תוקף כל
הדפסה צילום והעתקה, כולל העתקה
חלקית מספר זה, וכן אין לתרגם או
לאחסן במחשב או לקלוט בכל דרך
שהיא כל חלק שהוא מהספר, וכן אין
לעשות שימוש מסחרי בחומר הנדפס
או בהוספות. ואין הספר נמכר אלא
על מנת שלא יעשה בו שימוש שלא
כדין. ושארית ישראל לא יעשו עולה.

נדפס בארץ ישראל

על נייר חו"ל

שאין בו חשש חילול שבת

Printed in E. ISRAEL

הארות והערות יתקבלו בברכה

מכון אור לישרים

רח' יוסף חכמי 30 ירושלים

פקס: 03-5423 180

דוא"ל: office@oz-vehadar.com

הפצה והזמנות:

היכלי תורה

בארץ ישראל:

טל: 02-9924603

פקס: 03-5435884

בארה"ב:

Tel. (718) 437-0054

Fax. (718) 437-5314

באירופה:

Tel. 44-191-430-0333

Fax. 44-191-430-0555

פרשת בראשית

א בַּעֲזָר יוֹצֵר אוֹרָה. אֲבָאָר פְּרוֹשׁ הַתּוֹרָה. לִיַּחַד שְׁמוֹ הַנּוֹרָא:

ב אֲשֶׁר עֲשָׂאֵנִי מֵרָאשִׁית. וַיַּעֲזָנִי וַיִּקְרָאֵנִי רָאשִׁית. לַעֲסֹק בְּנֵעָם רָאשִׁית. אֶתְחִיל לְבָאָר סֵפֶר בְּרָאשִׁית: נִפְתָּחוּ הַשָּׁמַיִם וַאֲרָאָה מֵרָאוֹת אֱלֹהִים, בּוֹרָא קִצּוֹת הָאָרֶץ, וְאֶתְבוֹנֵן בְּמָה שֶׁהֲרִשִׁיתִי לְהַתְּבוֹנֵן בִּפְתַּח דְּבָרִי קְדוֹשׁ, וְהַעֲזִירֹתִי מִמְּזֻרָה שֶׁל תּוֹרָה:

א בְּרָאשִׁית בָּרָא אֱלֹהִים אֶת הַשָּׁמַיִם וְאֶת הָאָרֶץ: **ב** וְהָאָרֶץ הָיְתָה תֵּהוֹ וְכָהוּ וְחֹשֶׁךְ עַל־פְּנֵי תְּחֹם וְרוּחַ אֱלֹהִים מְרַחֶפֶת עַל־פְּנֵי הַמַּיִם: **ג** וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים יְהִי־אוֹר וַיְהִי־אוֹר: **ד** וַיֵּרָא אֱלֹהִים אֶת־הָאֹר וְכִי־טוֹב וַיִּבְרָךְ אֱלֹהִים בֵּין הָאֹר וּבֵין הַחֹשֶׁךְ: **ה** וַיִּקְרָא אֱלֹהִים לְאֹר יוֹם וּלְחֹשֶׁךְ לַיְלָה וַיְהִי־עֶרֶב וַיְהִי־בֹקֶר יוֹם אֶחָד:

שמו של רבינו רמז בתחילת חיבורו

כפרתו. ובפרקי דרבי אליעזר (פ"א) מבואר, שבבריאת האדם קיבץ הקב"ה עפר מארבע כנפות הארץ, וגיבלו בעפר טהור ממקום בית המקדש. נמצא שהאדם נברא מ'ראשית', כלומר, ממקום מובהר.

ראה שחיבור זה נכתב ברוח הקודש

נפתחו השמים ואראה מראות אלהים. בקובץ בית ועד לחכמים (בעלזא, הרב מאיר גראס, עמ' קסה) הוכיח מכאן כדברי הדברי חיים (שו"ת י"ד סי' קה) שספר אור החיים כולו נכתב ברוח הקודש. וראה שם שפסק על מלמד אחד שלא האמין שנכתב הספר ברוח הקודש, שמותר לפטרו מעבודתו.

השגת פנימיות הדברים נמשלה לראיית מראה אלוקים

שם. בביאור דברי רבינו אלו כתב באור יקר בשם ספר חזון (לנדז) שהשגת הדברים הפנימיים נמשלה לפתיחת השמים, כמו שכתוב (דברים כ"ב) 'פתח ה' לך את אוצרו הטוב את השמים'. וכשיבין אדם את הדברים העמוקים נקרא 'מראה', כמו 'לבי ראה הרבה חכמה ודעת' (קהלת א טז), וכן השגחת ה' נקראת 'מראה', כמו שנאמר (שמות ג ז) 'ראה ראיתי את עני עמי'.

התבוננות בבריאת שמים וארץ מביאה ליראת הרוממות

ביאור נוסף כתב האור יקר על פי דברי רבינו להלן (אופן ז ד"ה עוד תתפרש), 'שיראת הרוממות תכנס

א (א) בעזר יוצר אורה אבאר פירוש התורה. דרך המחברים לרמז שמם בראשי ספריהם, כמו שמצינו לרבים מגדולי ישראל, וכמו שכתב הרוקח בראש ספרו^א, ואכן בתיבות אלו רמז שמו של רבינו בתחילת פירושו, שכן 'חיים בן משה אבן עטר' בגימטריא 'בעזר יוצר אורה'^ב.

לימוד התורה צריך להיות למען יחוד שמו יתברך

לייחד שמו הנורא. כתב באור יקר שכן מבואר בזוהר (ח"ג נא:) שצריך האדם להזכיר את השם בכל מעשיו, ולכוון שהכל יהיה לעבודתו ולייחד את שמו. וכן כתבו המפרשים^ג, שכן גם צריך להיות כל עסק האדם בתורה, שיכוון קודם לימודו שכעת הוא מייחד את שמו הגדול, ובכך הוא מתקרב אליו.

האדם נעשה מ'ראשית'

אשר עשאני מראשית. בספר אור יקר ביאר שכוונת רבינו מ'ראשית' מלשון 'ראשית עריסותיכם', שהאדם נחשב ל'חלתו של עולם' כמבואר במדרש (ב"ר י"א א) שאדם הראשון מכונה במשלי (כ"ט ד) 'תרומה'^ד, מפני שהוא היה גמר חלתו של עולם, וחלה נקראת 'ראשית', כמו שנאמר (במדבר טו כ) 'ראשית עריסותיכם חלה תרימו תרומה', ועל כן נקרא גם תרומה. ועוד ביאר, ש'ראשית' מלשון מובהר, שהאדם נברא מהמקום המובהר, כמבואר במדרש (שם יד ח) שהקב"ה ברא את האדם מהאדמה, מפני שהיא מקום

א. וראה בדרשות חתם סופר (דרוש ל"ח אלו שנת תק"ע דף שנו ע"ד ד"ה הלא) שכתב: ואני אומר שכולם שכוון להביא ראייה ברורה מהקב"ה בעצמו, שהתחיל עשרת הדברות באנכי ה' אלהיך (שמות כ ב) ולא אמר אני, ואמרו חז"ל במסכת שבת (קה) כי אנכי ה' נוטריקון אנא נפשי כתיבת יחבית, ופירש רש"י אני בעצמי, ורמז בתחילת דבריו כי הוא יתברך חיבר ספר התורה הזה. וכן הובא בשם הר"ק רבי בונם מפסיסחא זיע"א דסופי תיבות של בראשית

ברא אלהים הוא אותיות אמת, שהקב"ה קבע חותמו בתחילת התורה כמו שאמרו חז"ל חותמו של הקב"ה אמת (שבת נה), והוא מטעם שצריך לרמוז שמו בראש ספרו. **ב.** כן הובא בספר דבר בעתו (ליום טו תמוז). **ג.** שערי אורה (שער השלישי והרביעי), חסד לאברהם (מעין ז נהר כח), מאור עינים (ליקוטים, ד"ה שייך לפרשת כי תשא), נועם אלימלך (ליקוטי שושנה ד"ה איהו חכם), נפש החיים (שער ד פ"ו). **ד.** 'ואיש תרומות ירסנה'.

והגם שאמר הפתוב (פסוק ט) 'יקוו המים וגו' ותרצה היבשה, אינו בנשמע שנבראת, ויותר צודק המשמעות שמצויה היתה, אלא שגזר עליה להגלות כשיקוו המים:

ג' יש לדקדק בפתוב אומר 'את' השמים 'את' הארץ, מה בא לרבות בשני אתין אלו:

אכן פונת הפתוב היא על זה הדרך, וקדם אעירה שחר המצג אצלנו מגדלת הבורא מה גדלו מעשיו, כי האדון ברוך הוא יוכל דבר דבור בלתי משג בנבראים, כאמרם ז"ל (מכילתא יתרו) בפרוש הפתוב (שמות כ א) 'וידבר אלהים את כל הדברים' וגו', וזה לשונם: דברים שאין הפה יכול לדבר, והוא, שאמר כל עשרת הדבורות בדבור אחד, ולא קדם דבור לחברו:

ובזה נבא אל הבאור, והוא, כי האדון יתעלה שמו כל מה שברא בעולם שהם המקורות, וכל

אומרו בראשית ששעור התבנה היא סמוכה, כמו שתאמר ראשית דבר, וכאן חסר הנסמך לה, ומי כאלהינו יודע דבר, הלא ממנו מוצא דבר: ב' אומרו בתחלת סדר הבריאה השמים, ורבותינו ז"ל (חגיגה יב. ב"ר ד ז) פרשו התבנה שהיא מרפכת משני דברים, אש ומים, ומעתה הרי זה חס ושלום נותן יד לפושעים לומר כי זו היא התחלת הבריאה, אבל המים והאש לא בראם חס ושלום הבורא, אחר שהשמינו הפתוב עצמו שתחלת הבריאה היא שמים, ואם המים נבראו, היה לו להקדים בריאתם. וחז"ל נשמרו משתי הערות, ופרשו ששעור הפתוב הוא על זה הדרך: בראשית בריאת שמים וארץ, היתה הארץ תהו וגו', לא שתחלת הבריאה היתה שמים וארץ. דבריהם ז"ל לא הספיקו להסיר השערות, כי לדבריהם למה לא הודיע הפתוב אחר כך בריאת מים ואש ועפר ורוח,

בלשון 'חז"ל'. וראה בסגולת משה שדייק כן ממה שכתב רבינו בלשון 'חז"ל', ולא כפי הלשון הרגיל 'חז"ל'.

אמנם במלבי"ם (בראשית א א) מציין מקור לדברי רש"י מהמדרש (ב"ר פ"ג) 'רבי יהודה אומר האור נברא תחלה', ולפי זה מתפרש הפסוק 'בראשית בורא' בתחילת בריאת שמים והארץ, כשהיתה הארץ תהו ובוהו וכו' ויאמר אלהים יהי אור.

כמה דרכים לפרש 'וקדם אעירה שחר'

וקדם אעירה שחר. המאורי אור מפרש את דברי רבינו על דרך הכתוב בתהלים (נז ט) 'אעירה שחר', וכפירש רש"י שם 'שדוד המלך אומר אני מעורר את השחר' (ירושלמי ברכות פ"א ה"א). ועל פי זה פירוש דברי רבינו הם כך, 'וקדם אעירה שחר', אקדים ידיעה מוקדמת מכבר לצורך הבנת דברים מחודשים. ועוד ביאר כעין זה, שיש להשאיל את דברי רבינו ללשון 'אור', וזה כדברי המצודת ציון שפירש את הכתוב (ישעיה ח כ) 'אשר אין לו שחר', מלשון זוהר ואורה¹, ועל פי זה יתפרשו דברי רבינו, שקודם הביאור יש לעורר 'אור' נוסף הידוע אצלנו מגדלות הבורא וכו'. וכעין זה ביאר הסגולת משה¹.

בלב משכיל, בהביטו בהתבוננות במעשה שמים וארץ, ועל כן פתח ואמר 'נפתחו השמים ואראה מראות אלקים', כדי להכניס בלבו יראת הרוממות, ואחר שנכנסה יראת הרוממות בלבו, המשיך וכתב 'ואתבונן במה שהורשיתי להתבונן'.

שערי התורה נפתחו בפניו וכך השיג את סודות התורה

עוד ביאר האור יקר על פי מה שמצינו שהתורה נמשלה לאש, כמו שנאמר (דברים לג ב) 'אש דת למו', וכן נאמר (ירמיה כג כט) 'הלא כה דברי כאש'. וכן נמשלה למים, כמבואר בגמרא (תענית ז), ותיבת 'שמים' מורכבת מתיבות 'אש ומים' כמו שהביא רבינו בסמוך מדברי חז"ל. ורמז רבינו בכותבו 'נפתחו השמים' לתורה שנמשלה לאש ומים, 'ואראה מראות אלקים', ללמוד את התורה גם על דרך הסוד והרמז, וכמו שכתב בהקדמתו 'ובפתחי בספר תורת ה' לא הייתי מקדים להתחכם וכו', אלא תורת ה' כתובה לפני, והיא העירה אותי והיא האירה נפשי' וכו'.

רש"י מכונה 'חז"ל'

וחז"ל נשמרו משתי הערות. רוב המפרשים ביארו כוונת רבינו למה שכתב רש"י (פסוק א) 'בראשית ברא אלהים וגו', כמו בראשית בורא, ורבינו כינה את רש"י

ה. וכעין זה כתב האבן עזרא (להלן לב כה ד"ה ויבא), שיש אומרים כי 'שחר' הוא דמות אור הנראה בעבים קודם זריחת השמש. ו. וראה עוד שביאר את דברי רבינו מלשון דרישה וחקירה כענין הכתוב (ישעיה ח כ) 'אשר אין לו שחר'. והיינו כאומר 'קודם אחקור ואדרוש בענין נוסף'. ובדרך נוספת כתב שהוא רמז על השכינה הקדושה, על דרך שכתב הט"ז (או"ח סימן א ס"ק ב) שהלשון 'שחר' מתפרש על התעוררות התחתונים לעורר את השכינה שנקראת 'אילת השחר' (ראה זוהר ח"ב ק"ט).

ה. וכעין זה כתב האבן עזרא (להלן לב כה ד"ה ויבא), שיש אומרים כי 'שחר' הוא דמות אור הנראה בעבים קודם זריחת השמש. ו. וראה עוד שביאר את דברי רבינו מלשון דרישה וחקירה כענין הכתוב (ישעיה ח כ) 'אשר אין לו שחר'. והיינו כאומר 'קודם אחקור

שְׁבַכְלָן בּוֹ נִבְרָא הַפֶּל, אֲלֵא שְׁלֵא הָיָה מְסֻדָּר, וְהָיָה כָּל הַבְּרִיאוֹת בְּנִמְצָא, אֲבָל חֲסְרוֹ הַסֵּדֶר, וְסֻדְרָן הַקְדוּשׁ בְּרוּךְ הוּא דָּבָר יוֹם בְּיוֹמוֹ. בְּיוֹם רִאשׁוֹן הַכֵּין וְהַבְדִּיל הָאֹר מִן הַחֹשֶׁךְ, וְקִנְיָה הַחֹשֶׁךְ מִקוֹמוֹ וְהָאֹר מִקוֹמוֹ, וַיְבִיחֵם שְׁנֵי וְכו':

וְהָיָה הַנֶּאֱמָר לְפָרוֹשְׁנוּ זֶה מֵה שְׁאֵמֶר הַפְּתוּב (להלן ב ג) 'פִּי בּוֹ שָׁבַת מִכָּל מְלָאכְתּוֹ אֲשֶׁר בָּרָא אֱלֹהִים לַעֲשׂוֹת', שְׁאֵין מְשַׁמְעוֹת לְפָתוּב, וּבִמְה שְׁפָרְשְׁנוּ יָבֵא כְּמִין חֲמֹר, 'פִּי בּוֹ שָׁבַת מִכָּל מְלָאכְתּוֹ אֲשֶׁר בָּרָא', בְּיוֹם הַבְּרִיאָה, 'לַעֲשׂוֹת', פְּרוּשׁ, לְתַקֵּן בְּשֵׁשֶׁת יָמִים, כְּאֻמְרוֹ (שְׁמוֹת לֹא יו') 'פִּי שֵׁשֶׁת יָמִים עָשָׂה ה' וְגו', פְּרוּשׁ, תִּקֵּן, כִּי הַבְּרִיאָה בְּיוֹם רִאשׁוֹן בְּמֵאֶמֶר אֶחָד נִבְרָא, אֲלֵא שֶׁהָיָה הַפֶּל חֲסֵר תִּקּוּן:

לְמַה הַדָּבָר דּוּמָה, לְמִי שֶׁרָצָה לְכַנּוֹת פְּלִטְרִין, וְקִדֵּם מִכֵּין אֲבָנִים וְעֲצִים וְעֶפֶר וְצָרְכֵי הַבְּנִין בְּמִשְׁלֵם, וְאַחֲרַי כֶּף יִכְנֶה בֵּית, כֵּן הַבּוֹרֵא בְּרוּךְ הוּא בָּרָא כָּל צָרְכֵי הָעוֹלָם בְּדַבּוּר אֶחָד וְהִכְיֵנוּ, וְהָיָה הַפֶּל מִנְּחָ

אֲשֶׁר יִשְׁנֶה בְּמִצִּיאוֹת וְשָׁמַיִם וָאָרֶץ, הַפֶּל כְּאֲשֶׁר לְכָל בָּרָא ה' בְּדַבּוּר אֶחָד, וְזֶה הוּא אוֹמְרוֹ בְּרִאשִׁית בָּרָא אֱלֹהִים 'אֶת' הַשָּׁמַיִם 'וְאֶת' הָאָרֶץ, דִּקְדָּק לומר שְׁנֵי אֲתִין, לְרִבּוּת כָּל הַנִּמְצָא בְּעוֹלָם. וְלִהְיוֹת שֶׁהַנִּבְרָאִים הֵם רַבִּים, כִּי מְלַבֵּד הָעֲשָׂרָה דְּבָרִים הַנִּכְרִים וְנִרְאִים לְעֵין כָּל, כְּמוֹ שֶׁמֵּנָאֻם חֲז"ל (חגיגה יב.) וְזֶה לְשׁוֹנָם: עֲשָׂרָה דְּבָרִים נִבְרָאוּ בְּיוֹם רִאשׁוֹן, שָׁמַיִם וָאָרֶץ אוֹר חֹשֶׁךְ תְּהוֹ בְּהוֹ וְגו' מִיָּם רוּחַ. עַד כָּאן. מְלַבֵּד אֵלּוּ יֵשׁ עוֹד בְּרִיּוֹת אֲחֵרִים נִעְלָמִים וְנִבְלָעִים בְּכַחוֹת הַיְסוּדוֹת, יֵשׁ מֵהֶם נִכְרִים בְּאִמְצָעוֹת הַהִתְקָה, יֵשׁ מֵהֶם בְּאִמְצָעוֹת הַהִרְפָּה, יֵשׁ מֵהֶם בְּהִשְׁתַּנּוּת הַזְּמַנִּים, יֵשׁ מֵהֶם בְּכַח הַהִיּוּלִי וְרִבּוּ מְלֻסָּפִר, אֲשֶׁר לְזֶה כָּלָם הַבּוֹרֵא בְּשְׁנֵי פְּרָטִים גְּדוּלִּים וְעֲצוּמִים, בְּשָׁמַיִם וּבָאָרֶץ, וְהֵם הֵם הַשְּׁנֵי רַבּוּיִים שֶׁרָבָה בְּאוֹמְרוֹ 'אֶת' הַשָּׁמַיִם 'וְאֶת' הָאָרֶץ, וּבְמֵאֶמֶר אֶחָד בָּרָא הַפֶּל יְתַעֲלָה שְׁמוֹ. וְתִמְצָא שְׁאֻמְרוֹ ז"ל (ר"ה לב. מגילה א:) בְּרִאשִׁית מֵאֶמֶר הוּא, כִּי בּוֹ הִשְׁלִימוֹ עֲשָׂרָה מֵאֲמֹרוֹת שֶׁבָּהֶם נִבְרָא הָעוֹלָם, הָרִאשׁוֹן

ביום הראשון נבראו כל הברואים לצביונם

הכל כאשר לכל בראו ה' בדבור אחד. בכן פורת יוסף (פולנא, בראשית פן ג) הקשה בשם הרמב"ם בתשובה¹, שמאחר ש'כל מעשה בראשית לצביונם נבראו' (חולין ס.), ופירש רש"י (שם ד"ה לצביונם) 'בדמות שבחרו להם', למה לא רצתה הארץ להיות בדמות שמים. ומיישב על פי דברי הבעש"ט שכל תיבה שבתורה יש בה בחינת זכר ונקבה, ולפי זה כל דבר שנברא בעולם הוא גם כן כלול מזכר ונקבה, ואם כן השמים שהם זכר ומשפיע יש בהם גם כן בחינת ארץ שהיא נקבה ומקבלת, וכן להיפך בארץ יש בה גם בחינת שמים, רק הוצרכו שישפיעו זה לזה שהאחד יהיה בבחינת ראש והשני בבחינת רגל. אלא שטעתה הארץ כטעות הלבנה, ואמרה 'אי אפשר לשני מלכים שישמשו בכתר אחד', ורצתה להיות מושלת בפני עצמה, וכאשר היתה בפני עצמה נתמעט אורה מבחינת שמים ונשאר בה רק בחינת ארץ. וזהו שאמרו חז"ל 'לצביונם נבראו', שבתחלה היו בכללות אחת שנבראו כולם ביום ראשון, ולאחר מכן הוקבע כל אחד ביומו, מפני שכל אחד רצה להיות לעצמו על ממשלתו, ובה נתמעט כל אחד לפי רצונו ובחירתו להיות מושל בפני עצמו.

בריאת העולם כולו במאמר בראשית

שם. על פי דברי רבינו שכל הברואים נבראו בדיבור אחד, ורק נסדרו כל אחד במקומו בששה ימים, מבאר הדגל מחנה אפרים (ליקוטים, זמירות לשבת קודש ד"ה טהורים) את מה שאומרים בליל שבת (זמר כל מקדש) 'טהורים יירשוה ויקדשוה במאמר כל אשר עשה', שיש לברך ולקדש את השבת על ידי מאמר 'בראשית' שהוא מקור הבריאה מפני שבו נברא כל העולם, ועושים כן על פי המבואר בתרגום ירושלמי (בראשית א א) ש'בראשית' היינו 'בחכמה', ובכך שאנו מקדשים את השבת בחכמה שהיא גם המאמר בראשית שבו נברא העולם, בזה אנו זוכים לירש את השבת, וזהו שאמרו שהשבת היא מקור הברכה.

תיקון העולם בששת ימים

'לעשות' פירוש לתקן בששת ימים. כעין זה פירש גם הרמב"ן (בראשית ב ג). וראה בדברי שאול (בראשית ד"ה בראשית ברא) שמפרש לפי זה את נוסח התפילה שאומרים במוסף לשבת ראש חודש 'אתה יצרת עולמן מקדם, כלית מלאכתך ביום השביעי', שבתחילת הבריאה היתה רק היצירה, אבל 'כלית מלאכתך ביום השביעי', בשבת היה גמר התיקון והסידור של כל הנבראים דבר דבור על אופניו.

אָבֵל הוּא כָּבֵד נִבְרָא בְּמֵאֲמֵר רֵאשׁוֹן, וְכֵן הָאֶרֶץ (פסוק ט) 'וְתִרְאָה הִיבְשָׁה':
וְהָאֵשׁ שְׁלֹא הִזְכִּיר ה' תְּקִינוֹ כָּל עֶקֶר, הָיָה יוֹדֵעַ
כִּי הָאֵשׁ לֹא גִלָּה ה' מִקּוֹרָהּ כְּגִלּוֹי

גְּדוּשׁ בְּעֶרְבוּבִיָּא, וְאַחֲרֵי כֵן הִתְחִיל לְסַדֵּר דְּבָרֵי דְּבִיר
עַל אֲפָנָיו וְעָשָׂה פְּעָלוֹ, יִתְעַלָּה שְׁמוֹ:
וְתִמְצָא שְׁכָשְׁרָצָה לְבָרָא הַשָּׁמַיִם אָמַר (פסוק ו) 'יְהִי
רָקִיעַ בְּתוֹךְ הַשָּׁמַיִם', פְּרוּשׁ, קָבַע לוֹ מְקוֹם,

ברא הקב"ה בבריאה במעשה בראשית, ובכל דור ודור
נותן חכמה לבני האדם להוציאם מן הכח אל הפועל.

תחילה נתקן האור ולאחר מכן נתקנו שאר הנבראים
שם. בספר חמדה גנוזה (דייטש, בראשית אות יג) כתב
לבאר את דברי רבינו, שבתחילת בריאת העולם היה
חושך, וכשרצה הקב"ה לסדר העולם ברא ראשונה את
האור, כדרך שבני אדם רוצים לסדר דברים מעורבבים
במקום חשך, שהדבר הראשון שהם עושים הוא להדליק
את האור. ואף שאצל הקב"ה אין שייך חשכות כמו
שנאמר (תהלים קלט יב) 'גם חשך לא יחשיך ממך ולילה
כיום יאיר כחשיכה כאורה', מכל מקום כיון שהבריאה
היתה בעבור בני אדם הקרוצים מחומר, היה סידור
הבריאה באופן הראוי להם על פי טבעם.

ועל פי זה כתב לפרש מה שנחלקו במדרש (בר"ג א)
מה נברא תחילה, רבי יהודה סובר שהאור נברא תחילה
ואחר כך העולם, ורבי נחמיה סובר שהעולם נברא תחילה
ורק אחר"כ קבע בו מאורות. ולדברי רבינו יש לומר שאלו
ואלו דברי אלהים חיים. אמנם ביום הראשון נברא הכל
ומכלל זה גם האור וגם העולם, אך סידור הכל על מכונו
היה באופן שתחילה נתקן האור ולאחר מכן נתקן שאר
סידור העולם. אלא שרבי יהודה מתייחס לסידור העולם
על מכונו, שבו נתקן האור תחילה, ואילו רבי נחמיה
מתייחס לבריאת יש מאין, שבזה העולם קדם לתיקון
האור על מקומו.

האש הושתרה בנוטריקון 'שמים'

האש לא גילה ה' מקורה כגילוי השמים והארץ
והמים. בגמרא (חגיגה יב) אמרו שתיבת 'שמים' היא
נוטריקון 'אש ומים', ולפי דברי רבינו כאן שבריאת האש
הושתרה, מבאר **בנועם אליעזר** (בראשית ד"ה ויש לדייק) שזו
הסיבה שבנוטריקון נזכרה האש בתיבת 'שמים' רק באות
ש"ן, ואילו 'מים' נזכרה במלואה.

מטבע של אש בצדקה מרמז על מתן בסתר

שם. מובא במדרש (במדבר יב ג) שנתקשה משה מהו
המחצית השקל שיש ליתן לנדבת המשכן, עד שהוציא
לו הקב"ה כמין מטבע של אש והראה לו ואמר לו כזה
יתנו. וביאר בספר **אמרי מרדכי** (פרשת שקלים קכא) את
המדרש על פי דברי רבינו, שרצה ה' לרמז למשה שכשם
שהאש מקורה נסתר ורק לפעמים היא באה בגילוי, כן
מצות צדקה יש לעשותה בהסתר, ורק לפעמים מצוה

ביאור הכתוב 'כי הוא אמר ויהי הוא צוה ויעמוד'

ואחר כך התחיל לסדר דבר דבור על אופניו. בספר
דברי נחום (פראנק, תהלים לג) ביאר על פי דברי רבינו את
הפסוק (שם פסוק ב) 'כי הוא אמר ויהי, הוא צוה ויעמוד',
שהקב"ה 'אמר' מאמר אחד שהוא 'בראשית', ועל ידי זה
'ויהי' נתהוו כל הוויות שבועולם, ואחר כך חזר ואמר 'הוא
צוה ויעמוד', מפני שאחר שנבראו כולם ביום הראשון,
חזר בששת הימים וצוה עליהם שיעמוד כל אחד על
מעמדו ומקומו הנכון.

יש נבראים שנשארו עלומים ומתגלים בכל דור

שם. על פי דברי רבינו שכל הבריאה כולה נבראה
ביום הראשון במאמר אחד, כתב בספר **מבשר צדק**
(קאצבורג, דרוש לחג השבועות ד"ה דע), שרק הכוחות שהיו
נצרכות לשעתן התגלו בששת ימי הבריאה, ואילו שאר
כל הנמצאים והטבעים הרבים נשארו נעלמים בכח, עד
שבא העת והצורך שיהיו נגלים. וכמו שמצינו שהאש לא
נתגלתה עד לאחר ששת ימי בראשית, שהקב"ה זימן
לאדם הראשון במוצאי השבת שני רעפים להקיש בהם
להוציא מהם אש (בר"א ב). וכן לאחר שחטאו בעץ הדעת
ונתחדשה בהם בושה והוצרכו למלבושים, נתגלתה להם
המחט לתפור מהם מלבושים (ראה אבן עזרא להלן ג ו). וכן
לאחר כמה דורות נתגלה הכינוי והעוגב על ידי יובל
(להלן ד כא), ושאר כלים של נחושת וברזל על ידי תובל
(שם פסוק כב), ונח המציא המחרישה (תנחומא יא). וכן יש
הרבה דברים שנבראו במאמר בראשית ונשארו נעלמים
בכח ההיולי, ומתגלים בכל דור לפי צורך השעה.

ודקדק שם דבר זה מהכתוב (להלן ב ג) 'כי בו שבת
מכל מלאכתו אשר ברא אלהים לעשות', שתיבת 'לעשות'
לכאורה אין לה ביאור, אך לדברי רבינו מבואר, שביום
הראשון ברא הכל על דעת 'לעשות' ולסדר אותם בשאר
הימים והשנים. וכעין זה כתב **בנטעי אשל** (לידר, פר' בראשית
ד"ה כי בו), שבחינת 'לעשות' שייך בכל הדורות, כלומר,
להוציא חידושים הקיימים כבר בטבע מן הכח אל הפועל,
אבל אי אפשר לברוא עוד בריאה חדשה, כיון שכל
הדברים כבר נבראו ביום הראשון והם קיימים בכח
בבריאה. ובבאר **חיים מרדכי** (רולר, הגש"פ תפילת נשמת) ביאר
בזה בשם המגיד **צדק** את הנוסחא שאומרים בתפילת
נשמת 'אדון כל תולדות', שהכוונה היא 'שהשי"ת הוא
אדון לכל החכמות של הממציאים', שכל עבודת וחקירת
האחרונים להמציא חכמות חדשות בכח הטבע, הכל כבר

ואחד מהם גלו אותה רבותינו ז"ל באומרים (אבות פ"ה מ"א) והלא במאמר אחד יכול להבראות אלא לפרע וכו', ולתן שכר טוב לצדיקים וכו':

וא יקשה בעיניך אומרים ז"ל (שם) בעשרה מאמרות 'נברא' העולם לשון בריאה, כי סוף כל סוף כל זמן שהיה חסר התקון פאלו אין פאן בריאה. המשל אם הארץ לא היתה נגלית, אין מקום לנבראים, וכמו כן שאר הבריות שהיו מערפבים, כמו האור והחשך, אם כן כל שלא נתקן פאלו לא נברא, לזה יתיחס גם כן להם הבריאה:

וא יקשה בעיניך למה פתכה התורה עקר הבריאה בדרך זה, ולא פתכה בפרוש ברא ה' המים והעפר והאש והרוח, שפנה לא יהיה איש נביב ילביב:

השמים והארץ והמים, להיותה מקור חזק ויש ממנו כליון לעולם אם היה בנמצא פמים וארץ, ואין העולם יכול להתקיים, לזה הניחו הקדוש ברוך הוא במקומו שנברא במאמר ראשון מכלע ברעפים, עד שהצרוך אדם לו והקיש ברעפים והוציא מהם אש שעור המספיק לו, באומרים ז"ל (ב"ר י"א ב) שעל פן אנו מברכים במוצאי שבת בורא מאורי האש. גם בזה גלה ה' אפן הערוב שיהיו מערפבין המקורות והיסודות בשעת בריאתם קדם שהכניס ה' כל אחד על משמרתו, כי אם לא היה דבר זה במוציאות לא היתה דעת אנוש סובלת ידיעה איך יהיו מערבים יחד מקורות, ומה גם עפר ואש:

והן אמת שהיה יכול הבורא לכלל במאמר הראשון גם את הסדר, אלא לסבות הרבה עשה כן,

איסור הבערה נכתב במפורש לפי שהאש נבראה לאחר ששבת ה' עד שהוצרך אדם לו והקיש ברעפים והוציא מהם אש שיעור המספיק לו. בתפארת יהונתן מבאר הטעם שכתבה התורה את איסור הבערה בשבת במפורש (שמות לה ג), שלא כמו שאר המלאכות, משום שמצות שמירת שבת קודש נלמדת מהכתוב (להלן ב ב) 'ויכל אלהים ביום השביעי מלאכתו אשר עשה', אם כן לא נכלל בו איסור הבערת אש שבריא אתה היתה רק במוצאי שבת, ונמצא שבשבת בראשית הקב"ה לא שבת מברית האש, על כן היתה צריכה התורה להודיע לנו בפירוש שגם הבערת האש אסורה בשבת.

נוסח 'ברוך שאמר' מרמז לסדר בריאת העולם

וליתן שכר טוב לצדיקים. בספר ידות אפרים (פרקי אבות ד"ה בעשרה מאמרות) מבאר לפי דרכו של רבינו את ברכת 'ברוך שאמר והיה העולם', שבמאמר לבד ברא ה' את כל העולם, אלא שעדיין היה חסר תיקון, ולכן 'ברוך אומר ועושה', היינו שהוסיף עוד מאמרים שבהם תיקן והעמיד את העולם דבר דבור על אופניו. והמשך הברכה 'ברוך עושה בראשית, ברוך מרחם על הבריות, ברוך מרחם על הארץ', כל זה הוא כדרך שאלה ותשובה, על פי דברי המשנה באבות (שם), 'הלא במאמר אחד היה יכול להבראות, אלא וכו', והשאלה, 'ברוך עושה בראשית', ואם כן מפני מה נצרך לשאר המאמרות, אלא מפני ש'ברוך מרחם על הבריות', שריחם על הבריות ורצה להצילם מעונש חמור, שאם חלילה יעבור אדם עבירה, לא יפגום בכל הבריא כולה רק במאמר אחד, וכן 'ברוך משלם שכר טוב ליראיו' כדי ליתן שכר טוב לצדיקים.

ליתן דוקא בגילוי, כאשר על ידי הנתינה בפרסום ילמדו ממנו אחרים ויתנו גם הם.

האש אינה יכולה להיות בגילוי

להיותה מקור חזק ויש ממנו כליון לעולם אם היה בנמצא כמים וארץ. בביאור דברי רבינו כתב באור אברהם (זוועהיל, פרשת ויצא), שהאש מרמזת על דין קשה, ועל כן אם היתה בריאתה בדרך גילוי, לא היה יכול העולם להתקיים. ולכן צריך האדם להבדיל ולגלות את האור כשיעור המספיק לו בלבד ורק לאחר מכן ליהנות מהאש, כי אמרו חז"ל (ירושלמי ברכות פ"ה ה"ב) 'אם אין דעה הבדלה מנין'. ועל ידי הדעת יכול לשתף עמו מידת הרחמים ולהאיר את העולם שיתעלה הגשמיות, ויתגלה האור בעולם במידת הרחמים.

ועל פי זה מבאר במחנה יוסף את המשנה (ברכות נא): 'אין מברכין על הנר עד שיאורו לאורו'. והיינו שעל האש עצמה שיש בה כליון לעולם ומזיקה, אין שייך לברך, כי אם על זה שחנן ה' לאדם דעת להוציא מן האש לתועלת ולאור.

האש נסתרת כי יש בה כח מזיק

שם. ביאור נוסף לדברי רבינו כתב בסוכת דוד, שהאש הוא כח חזק המזיק מאוד, וכמו שאנו רואים בעינינו שכל המלחמות שבני האדם נלחמים זה בזה הוא על ידי כלי מלחמה הנפעלים מכח האש, ואילו היתה האש נמצאת בנקל ומתפשטת על פני הארץ בגילוי כמו המים והארץ, היה בא כליון לעולם. ולכן לא הזכירה התורה כלל בריאת האש, ונשארה האש בסתר בתוך אבני האש, והתפשטותה היא על ידי עצים וכדומה.

שלא פן הוא, לזה דבר אמת אפן הבריאה פ' ישרים דרכי ה' וצדקים ילכו בם' (הושע יד י) להודות ולגדל לבוא ברוך הוא ויאמרו לאלהים מה נורא מעשיך:

ודקדק לומר בראשית, ולא אמר 'בראשונה', פ' מעשיו הגיד לעמו' (תהלים קיא ו), והוא, פ' לפי מה שהקדמנו כי הכל ברא בבור אחד, דרך שם נשכיל כי מי שידבר כמה דברים בבור אחד, גם בבור לא יצטרך להקדים אות לחברתה, ומעתה פשאמר ה' תבת שמם לא קדמה ש"ן למ"ם ולא מ"ם ראשונה למ"ם אחרונה, וגם אותיות כל דבר ודבר, לא קדמה התחלת התבה לסופה, וגם בכל אות ואות אין לה קדם תחלתה לסופה:

דע כי התורה תודיע ותשמיע כל נסתה, וחפץ ה' להודיע פ' מעשיו לעמו והודיענו סדר הבריאה ואפנה, וכי הוא האל הגבור הנאזר בגבורה ברא בבור אחד כל יש וכל הויה, וחפץ ה' להודיע לידידיו פ' מעשיו, ולא ימנע טוב זה בשביל השוטים הטועים:

ועוד יש טעם אחר שייחב לדבר בסדר האמור, והוא, שאם היה אומר הכתוב בסדר החפצים בו הסכלים, והוא שיאמר כי ברא ארץ וברא מים וכו', היה בנשמע כי בראם כל אחד בפני עצמו, ואחר האמת לא פן הוא, והלא ידעת כי לא יחפץ ה' בבור שגורים ולא יכון לנגד עיניו, ואיך יתחיל ראש דבריו חס ושלום בדברים

מתי חוששים לטועים

ימצא תמיד את האפשרות לטעות. וכעין זה הביא מהחפץ חיים (בראשית פסוק כו) שכאשר יש ללמוד מהדבר איזה לימוד, אין חוששים לטועים, כי גם מבלעדי זה הם יבואו לידי טעות^ח.

ג. עוד כתב ליישב, שכאן רבינו עוסק ביסוד סדר הבריאה, שחפץ ה' להודיע סדר הבריאה לעמו כי היא כח מעשיו, ובדבר זה אין לחשוש לטועים, מה שאין כן להלן בבריאת המלאכים, שם השי"ת עוסק בבריאה עצמה, ובה שהנידון הוא כיצד לעשות, דחה השי"ת את בריאת המלאכים ליום שני כדי שלא יטעו^ט.

ד. עוד כתב ליישב על פי דברי מהרז"ו במדרש (כ"ד ח) שכאשר הגיע משה לפסוק (פסוק כו) 'ויאמר אלהים נעשה אדם בצלמנו כדמותנו', אמר לפניו רבון העולם מה אתה נותן פתחון פה למינים, אמר לו כתוב והרוצה לטעות יטעה'. ופירש שם, כי מי שיועד דרך התורה לא יבוא בעבור דקדוק זה לסתור מה שכתוב במפורש בתורה, ולאיש שרוצה וחפץ לטעות בכוונה אין צריך לחוש, כיון שעל כל פנים יבוא לטעות. והיינו, שבכדי שלא נחוש לטועים צריך שיתקיימו שני דברים: א. שיהיה בזה לימוד לדורות. ב. שמי שאינו חפץ לטעות, לא יטעה בדבר. ובאופן זה אין אנו חוששים אם יבואו הרוצים לטעות ויטעו. ובדברי רבינו כאן מתקיימים שני התנאים, שיש בזה גם לימוד 'להודיע לידידיו כח מעשיו', והטועים כאן הם כאלו שחפצים לטעות. ויתכן שיש לדייק כן מלשון רבינו 'השוטים הטועים', שאין חוששים לשוטים שטועים בכוונה תחילה.

ולא ימנע טוב זה בשביל השוטים הטועים. בקובץ אור תורה (תשנא ס' יב ו) הקשו שדברי רבינו כאן שלא חוששים לטועים, סותרים לכאורה למה שהביא להלן (אופן ב') בשם המדרש (ב"ר א ג) שלא נבראו המלאכים עד יום שני, כדי שלא יטעו הטועים שהמלאכים סייעו במעשה בראשית. ונאמרו כמה יישובים לקושיא זו:

א. באור תורה (שם) יישב, שבכל מקום שיש בכתיבתו דבר לימוד לעולם, לא חשש הקב"ה שיטעו בו הטועים, כמו בבריאת האדם שאמר השי"ת נעשה אדם, כדי ללמד דרך ארץ שיהיה גדול נמלך בקטן, ואף שיש מקום לטועים לטעות. וכמו כן כאן לא חשש לטעות כיון שיש בזה לימוד, אבל בבריאת המלאכים שאין צורך בבריאתם ביום הראשון דווקא, חשש הקב"ה לטועים ולא בראם עד יום שני.

ב. באופן נוסף ביאר באדרת תפארת (ח"א פר' בראשית) שכאן דייק רבינו וכתב 'ולא ימנע טוב זה בשביל השוטים הטועים', ואילו להלן כתב 'שלא יטעו הטועים', הרי שכאן באמת אין חשש שיטעו כלל אנשים מהוגנים, וכל הטעות שייכת רק אצל השוטים, ומפני טעותם של השוטים לא חשש הקב"ה למנוע ידיעה זו מכלל בני אדם. והביא לדבריו סמך ממה שכתב בשפתי חיים (מועדים תקיעת שופר באלול) בשם רבינו ירוחם הלוי ממיר זצ"ל שיש לדייק מלשון חז"ל (ב"ר ח ח) 'הרוצה לטעות', שהטעות מתחילה ממה שהאדם רוצה לטעות. רצון זה טמון בהכרה ולא תמיד האדם מודע לה, ואדם שקיים בו הרצון לטעות

(ח"ב). ט. וראה עוד בספר אדרת תפארת שם, מה שהביא ראיה לשני הפירושים שכתב מדברי רבינו להלן (פסוק כו) בבריאת האדם.

ח. עוד ציין שם שבדומה לזה כתב בספר אור אלחנן (סורסקי, ח"ב עמ' כח), וכיוצא בזה מובא בהקדמת ספר שער המצוינים בהלכה